

**SİYASET FELSEFESİNİN TEMEL PROBLEMLERİNDEN BİRİ
VE BİRLİKTE YAŞAMANIN KOŞULU OLAN ADALET
(PLATON)**

**ONE OF THE BASIC PROBLEMS OF POLITICAL PHILOSOPHY AND A
CONDITION OF LIVING TOGETHER: JUSTICE
(PLATO)**

Tuncay CEYLAN*

Özet

Genelde felsefenin özelde siyaset felsefesinin temel problemlerinden olan adalet sorununun, siyasal düşünce tarihinde ilk ve sistemli hatta en ayrıntılı bir şekilde Platon tarafından ele alındığını görmekteyiz. Platon'un adalet sorununa yaklaşımı kabul edilir veya edilmez, fakat aklın ve eleştirel düşüncenin ürünü olması itibarıyla dikkate değerdir. Konuya ilişkin kullandığı temel argümanlar; yaradılış farklılığı inancı, hüner benzetmesi, oranlı eşitlik ilkesi, dört temel erdem ve organik devlet düşüncesidir. Devlet isimli diyalogun başından sonuna kadar problem ciddi bir şekilde tartışılmakta, fevkalade bir akıl yürütme örneği ortaya konulmaktadır. Uzun süren tartışmanın sonunda Platon adaleti; çoklukta birlik, sınıflar ve bölümler arası ahenk, hak edene hak ettiğinin verilmesi olarak ifade etmektedir. Platon'un adalet problemini kendine göre çözmesi, konulan son nokta anlamına gelmemekle beraber, problem üzerinde yeni araştırmaların ve tartışmaların yapılmasına yol açtığı ve böylelikle adalet konusunda zengin bir literatürün oluşmasına kaynaklık ettiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Felsefesi, Platon, Adalet, Eşitlik, Özgürlük

Abstract

It is observed that the question of justice which is among the basic problems of philosophy in general and political philosophy in particular is taken into consideration by Plato first, in a systematic and even a detailed way. There may be ones who favour or disfavour Plato's approach to the question justice, yet it is worthy of consideration as it is a product of mind. His main arguments related to issue; his belief of difference

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı (Yrd.Doç.Dr.)

in creation, craft analogy, principle of relative equality, and four basic virtues and the idea of organic state. Throughout The Republic, the problem is seriously discussed and an impressive sample of wit is displayed. After a long discussion Plato concludes that justice is oneness in plurality, concordance among classes and groups, and giving a position to whoever deserves it. Although Plato's way of solving the question of justice is not the ultimate point, it may be said that his approach has led to new discussions and thus production of a rich literature on justice.

Key Words: *Philosophy of Political, Plato, Justice, Equality, Freedom*

Batı siyaset felsefesinin, Platon'un ideal devlet anlayışını ortaya koyduğu "Devlet" (Republic) isimli eserinde Sokrates tarafından tartışmaya açılan "adalet nedir" sorusuyla başladığı söylenebilir. Platon'un bu eseri siyasal düşünce tarihinde adalet üzerine yazılmış herhalde en ayrıntılı kitaptır.¹ Adalet probleminin ele alındığı "Devlet", en iyi bilinen ve genelde diyalogların en büyüğü olarak düşünülmektedir. Onun en önemli bölümü, adil olmayanın değil, adaletli insanın mutlu olduğu ideal devletin oluşturulmasıdır. Fakat "Devlet", bütün devletler ve yönetimler için standart olabilecek muhtemel en iyi devletin inşasından daha fazlasıdır²

Diyalogun bütünü göz önüne alındığında adalet hakkındaki tartışmanın iki karşıt konumda ilerlediğini söyleyebiliriz. Bir tarafta toplumsal düzeni sağlamak için temel ilke olarak evrensel ve ebedi bir ahlak anlayışını savunan Sokrates, diğer tarafta ise geleneklere ve zamana göre değişebilen relativist bir adalet anlayışını savunan Sofistler vardır. Platon'un başlatmış olduğu bu önemli tartışma; felsefe tarihi, özellikle de siyaset felsefesi tarihi boyunca devam ederek günümüze kadar gelmiştir. Kuşkusuz Platon'un diyalogda tartıştığı tek konu adaletin ne olduğu sorusu değildir. Siyaset felsefesinin temel problem alanını oluşturan insan doğası, devletin kaynağı ve amacı, yurttaşın özgürlüğü, ahlaki değerlerin siyasetteki yeri, kimin yöneteceği ve en iyi yönetim biçiminin ne olduğu soruları da diyalogda tartışılan önemli konular arasındadır.

¹ Karl Popper, Açık Toplum ve Düşmanları, çev., Mete Tunçay, 1. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s.598

² Platon, Republic, tras.by.Paul Shorey, The Collected Dialogues Of Plato, ed.by.Edith Hamilton and Huntington Cairns, Princeton University Press, 1980, p.575-576

Platon'un siyaset felsefesiyle ilgili düşünceleri genellikle basitleştirilmiş ve küçümsenmiştir. O'nun Devlet'te ortaya koyduğu ideal devlet anlayışı, adil olmayan bir şekilde modern totaliter devletle karşılaştırılmıştır. Diyaloğun baş konuşmacısı olan Sokrates, bazı çağdaş totaliterler tarafından küçümsenerek ilk "sosyal demokrat" diye adlandırılmıştır; O'nda nefret ettikleri şey, her şeyden önce, O'nun kabul görmüş düşünce ve kurumların ardında yatan mantığı ortaya çıkarmak üzere tartışma yoluyla yaptığı bitmez tükenmez araştırmasıdır. Başka bazı totaliterler Platon'un düşüncesine daha az nüfuz ettiklerinden, O'na ilk ataları olduğu gerekçesiyle el koymuşlardır. Çünkü Devlet'de bariz bir şekilde demokratik olmayan ve doğrudan doğruya anti-demokratik olan pek çok şey vardır. Bununla birlikte Platon'un ve Sokrates'in akılcılığı, şiddete tapınmayla asla yan yana konulamayacak biçimde insan zekasının iyi bir hayatın esasını ve bu hayata ulaşmanın yollarını felsefe araştırmasıyla keşfedebileceği varsayımına dayalıdır.³

Bu yüzden Platon'un öğretilerinden herhangi birine ya da hepsine yürekten karşı olsak bile, siyasi ve sosyal hadiselerin çözümlenmesinde aklın ve eleştirel düşüncenin büyük bir yeri olduğuna inandığımız ölçüde hepimiz Platon'un mirasçısıyız demektir. Platon'un bu mirası, siyasi ve sosyal hadiselerin güç kullanarak veya dogmalara uyularak değil, tartışılarak açıklığa kavuşturulabileceğini ifade etmektedir. Bu bakış açısıyla Platon bize, çağımızın sosyal, ahlaki ve siyasi konularını incelemede zengin bir kaynak sağlamaktadır.

Adalet, siyaset felsefesinin en temel kavramlarından birisidir. Adalet özlemi insanların en eski özlemlerinden biri, adalet sorunu da felsefenin en eski sorunlarından biri olmuştur. Ancak bu son soru, dünya nüfusu arttıkça daha da önem kazanmıştır. Adaletin ne olduğu sorusu yalnızca önemli değil, cevaplandırılması acil olan bir soru haline gelmiştir. Çünkü günümüzde artık adalet özleyen değil, adalet talep edenlerin sayısı gittikçe artmakta ve bu insanlar adaleti elde etme umudunu yitirince silaha sarılmakta, rasgele insan öldürmekte, kendileri de ölmektedir.⁴ Diğer taraftan adalet sorununun siyaset felsefesinin ana problemlerinden biri olduğu açıktır. Siyaset felsefesiyle

³ William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, çev. İsmet Özel, Şule Yayınları, İstanbul, 1996, s.15.

⁴ İoanna Kuçuradi, "Adalet Kavramı", *Adalet Kavramı*, Editör, A.Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2001, s.39

uğraşan herkes değerlerden arındırılmış bir çalışma yapsa bile adalet konusunu ihmal edemez. Asırlar önce siyaset felsefesi alanında ilk ve en önemli çalışmalardan biri olan "Devlet"te Platon, adalet sorunuyla yoğun bir şekilde meşgul olmakta, hem adaletin mahiyetini araştırmakta hem de ideal devlet düzeni oluşturmaya çalışmaktaydı. Aradan geçen bunca zamana rağmen adalet sorunu hala siyaset felsefesindeki merkezi konumunu korumakta ve konuyla ilgili o günden bugüne oldukça zengin bir literatür ortaya çıkmış bulunmaktadır.⁵

Devlet'in birinci kitabında Sokrates ve diğer tartışmacılar adaletin anlamını tartışır. Burada adaletin farklı tanımları üzerinde dururlar. Adalet ilk olarak "birinin borcunu geri ödemesi ve doğruyu konuşmaktır"⁶ şeklinde tanımlanır.

Geleneksel ahlak anlayışı üzerine temellenen bu tanım, iyilik ve şerefle adalet arasında bir ilişki kurar. Yani birinin borcunu ödemesi, doğruyu konuşması, ülkesini sevmesi, iyi davranması, Tanrılara saygı göstermesi adalet olarak tanımlanır. Ancak Sokrates karşı bir örnek sunarak bu tanımı reddeder. Eğer biz zımnen adaletin iyilikle ilişkili olduğunu kabul edersek, bu her iki taraf için de zararlı olabilir.⁷

Adaletin ikinci tanımı Polemarchus tarafından "dostlara iyi, düşmanlara kötü davranmak" olarak yapılır.⁸ Sokrates, bu tanımdaki kavramlar üzerinden tartışmayı yürüterek, bu tanıma da itiraz eder ve adalet yeniden tanımlanır: "Dosta iyi ise iyilik etmek, düşmana kötü ise kötülük etmek adalettir"⁹ Bu tanım üzerine Sokrates, adaletin adaletsizlik üretmeyeceğinden hareketle birine zarar vermenin adaletli bir davranış olamayacağı sonucuna varır. Böylece Polemarchus'un adaletle ilgili yaptığı tanımı reddeder. Diyaloğun bu bölümü dikkatle okunduğunda, bilge kişi olarak isimlendirilen Simonides'in

⁵ Atilla Yayla, "Adalet Teorilerine Bir Bakış", Sosyal ve Siyasal Teori, Editör, Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999, s.331

⁶ Platon,Devlet,çev. Selahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimboz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975. 331c

⁷ Devlet, 331d

⁸ Devlet, 332de

⁹ Devlet, 335b

adalet tanımını Sokrates'in reddetmediği fark edilecektir. Yani "adalet her iki tarafa hak ettiğini vermektir"¹⁰

Devlet'in birinci kitabının ilk bölümü, adalet nedir sorusunda taraflar bir uzlaşma sağlayamadan olumsuz biçimde sonlanır. Çünkü adaleti tanımlamak görüldüğünden daha zordur. Ancak bu olumsuz sonuç, felsefi bir deneme olarak görülebilir. Sokrates'in itirazlarına rağmen iddialı bir şekilde savunulan bu tanımlar hem kendi içinde, hem de birbirleriyle tutarsızlık arz etmektedirler. Bu tanımlar adaletin ne anlama geldiğini kısmen anlamamıza yardım etmelerine rağmen, adaletin ne olduğunu ifade etmede başarısız olmuşlardır. Bu yüzden söz konusu tanımlar, adaletin ne anlama geldiğini yeniden anlamak ve açıklığa kavuşturmak için başka bir tanımla desteklenmelidir. Bununla birlikte tam bir tanım önermek için adaletin ne olduğunun bilinmesi gerekir. İnsanların herhangi bir sözcüğü tanımlamaları, büyük ölçüde onların bu sözcük hakkındaki inançlarına bağlıdır. Ancak her inanç kendine göre bir tanım yapacağından, yapılan her bir tanımın evrensel olamayacağı açıktır. Bu da insanlar arasında tam bir iletişim imkanını ortadan kaldıracaktır. Halbuki Platonik diyaloglar, insanlar arasında olabilecek mükemmel bir iletişimi ortaya koymaya çalışır. Mükemmel bir iletişim kurmanın yolu ise, insanların kullandıkları sözcüklerin anlamlarını paylaşımlarıyla mümkün olabilir.¹¹

Platon'a göre ideolojik açıklamalarda olduğu gibi, hatalı inançlar üzerine dayanan iletişim de bir dereceye kadar mümkündür. Ancak bu, insanları hiziplere böldüğü için anlaşmazlıklara ve kavgalara yol açabilir. Adaletin "dostlara iyi düşmanlara kötü davranmak" olarak tanımlanması, Platon için hem çok sınırlı olduğundan yetersiz, hem de yanlış bir inanç üzerine temellendirilmesinden dolayı hizipçiliğe yol açtığından yanlış bir tanımdır. Sokrates böyle bir tanımla bilge insanların değil, yalnızca tiranların savunabileceğini ifade eder.¹² Böylece diyalogun devamında inançların eleştirel bir değerlendirmesi ile kavramsal analizler arasında bir ilişki kurulmaya çalışılır. Dolayısıyla bu konuşmaların amacı yalnızca yeterli bir sözsöz tanıma

¹⁰ Devlet, 332c

¹¹ A. Kudüs Bingöl, İletişim Bağlamında Mantık ve Dil, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:XL, Ankara, 1999,

¹² Platon, Republic, trans. by. Paul Shorey, The Collected Dialogues Of Plato, ed. by. Edith Hamilton and Huntington Cairns, Princeton University Press, New Jersey, 1980, 336a

varmak değil, aynı zamanda bu tanımın üzerine temellendirileceği doğru bir inanca ulaşma çabası olarak da görülebilir. Bu yüzden kitabın ikinci bölümü daha çok inançların değerlendirilmesine ayrılmıştır.

Diyalogun devamında adaletin anlamını ortaya koyma görevi, hırslı ve sabırsız bir Sofist olan Thrasymachus tarafından üstlenilir. Bilindiği gibi Platon Sofistleri, retorik yetenekleri olan gezgin bireyler olarak tasvir eder. Sofistler, dinsel inançları ve geleneksel ahlaki değerleri reddeden kişilerdir. Sofistler, para karşılığında retorik ustalıklarını gençlere öğretirlerken Platon, Sokrates aracılığıyla erdem ve bilginin ne olduğunu öğretmeye kendini adanmıştır.¹³ Nitekim Thrasymachus kibirli bir tavırla Sokrates'in sözünü kesip tartışmaya katılırken hiçbir maddi karşılığı olmadan adalet konusundaki bilgilerini aktaracak olmaktan duyduğu sıkıntıyı dile getirerek söze başlamakta ve Sokrates'in adalet nedir sorusuna "adalet güçlünün işine gelendir"¹⁴ şeklinde cevap vermektedir. Thrasymachus bu tanımla, egemenliği elinde tutan yönetici, iktidar ya da sosyal grupların yasaları kendi çıkarları doğrultusunda yaptıkları ve uyguladıkları yönündeki inanca dayandırmaktadır. O'na göre her yönetim, yasaları işine geldiği şekilde yapar. Demokratik yönetim demokrasiye, zorba yönetim zorbalığa ve diğer yönetimler de kendi çıkarlarına uygun yasalar yaparlar.¹⁵ Thrasymachus'un adalet hakkında söylediklerinden şu sonuçları çıkarabiliriz: Birincisi, adalet evrensel bir ahlaki değer değildir, aksine egemen grupların çıkarlarıyla ilgili bir kavramdır. İkincisi, bu tür bir adalet anlayışı yalnızca egemen grupların güçsüzler üzerinde baskı kurmak ve onlara zarar vermek için kullanılır. Son olarak, iktidarda olanlarla olmayanlar arasında ne ortak iyi, ne de beklentileri yönünden bir harmoni vardır

Bütün bunlardan hareketle diyebiliriz ki, böyle bir adalet anlayışı egemen olanın zayıf olanın üzerindeki bir üstünlüğünün ve imtiyazının olduğunu kabul eder. Çünkü böyle bir adaletin ahlaki dili yalnızca egemen grubun çıkarlarını gizlemek için bir araç olarak kullanmakta ve bu çıkarları evrensel olarak haklı kılma çabasıdır.

¹³ Winton, Richard, "Herodotus, Thucydides and The Sophists" The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought, ed.by., Christopher Rowe and Malcolm Schofield, Cambridge University Press, 2005. p.92

¹⁴ Republic, 338c

¹⁵ Republic, 338e

Diyalogda büyük bir meydan okumayla Sokrates'e karşı çıkan Thrasymachus, adalet hakkında son sözü söylediğini ifade ederek toplantıyı terk etmek istemesine rağmen, adaletin anlamı konusunda Sokrates'i ikna edememiştir.¹⁶ Ne var ki, Thrasymachus'un "ahlaki septisizmi" ve insan ilişkilerinde "gücün üstünlüğü" gibi düşünceleri Batı düşüncesinde temsilciler bularak devam edegelmiştir. Söz konusu anlayış bugün reel-politik olarak isimlendirdiğimiz Machiavelli'nin retorığında kendisini en üst düzeyde ortaya koymaktadır.

Devlet'in çoğu bölümleri ideal bir devletin incelenmesine ayrılmış olmasına rağmen, diyalogun asıl tema'sı adalet sorunudur. Bu yüzden Platon'un ideal devlet görüşü, diyalogun temel tartışma konusu olan ve geleneksel olarak değer ve iyilikle bağlantılı bir şekilde düşünülen adalet kavramı etrafında şekillenir. Adaletin ne olduğu ve nasıl tanımlanabileceğine ilişkin arayışlar ve sorgulamalar bütün diyalog boyunca devam eder, adalete ilişkin çeşitli tanımlar yapılır, bu tanımların rasyonel ve kabul edilebilir bir tanım olup olmadıkları irdelenir, ta ki dokuzuncu kitaba gelinceye kadar. Dokuzuncu kitapta tartışma doruk noktasına ulaşır. Sonuçta iyi bir siyasal düzen, herkesin ortak iyiliğini dikkate almak zorunda kalacaktır. Nitekim Platon adaleti, herkesin lehine olacak şekilde, tüm politik toplumun ortak iyiliğine göre temellendirir. O'na göre adalet, Cite'ye birlik duygusunu aşılır ve bu da toplumu refaha götürür. Adalet, insanlar arasında birlik, beraberlik, dostluk ve sağduyuyu geliştirirken; adaletsizlik, toplumda nefrete ve savaşa sebep olur.¹⁷

Platon'un siyasal düzenden ve adaletten ne anladığını daha iyi kavrayabilmek için, O'nun siyaset felsefesiyle, birkaç diyalogda refere edilen Solon'un görüşlerini karşılaştırmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Platon'un doğumundan yaklaşık 150 yıl önce (İ.Ö.593) Atina'nın lideri olduğu zaman Solon'un yaptığı anayasal reformun özü, adil bir düzen kurmaktır. Altıncı yüzyılın başlarında Atinalıların iki grubu arasında büyük bir gerginlik patlak verir. Bunun sonucu olarak fakir ve zenginler arasında büyük bir sivil savaş meydana gelir. Bir yandan ekonomik krizlerden dolayı fakir Atinalılar ümitsizlik içinde çöküş yaşarken, bir çoğu feodal yapıya bağlanır ve binlercesi köle olur; diğer yandan zenginler eski imtiyazlarını koruyabilmek için

¹⁶ Republic, 344d

¹⁷ Republic, 351d

mülkiyet haklarını kuvvetli bir şekilde savunurlar. Bu anlaşmazlığı çözmek için aracı olarak tayin edilen Solon, önce borçları kanunlaştırır, faizleri düşürür ve nihayet bütün kölelere özgürlük verir.

Ancak Solon'un her iki tarafa karşı son derece ılımlı ve tarafsız davranması, iki tarafı da rahatsız etmiştir. Zenginler reformlardan rahatsız olurken, fakirler toprağın yeniden paylaşılmasını ve böylece zenginlerle aynı haklara ve mülkiyete sahip olmayı istemişlerdir. Her iki taraftan gelen bu rahatsızlıklara rağmen Solon, sosyal barışı sağlamayı başarmıştır.¹⁸

Solon yaptığı reformlarla taraflardan herhangi birine haksız yere çıkar sağlamayacak biçimde bir kontrol ve denge sistemi getirmiştir. Bu sistem Antik Yunan'a adalet ve tarafsızlık üzerine temellenen bir düzen ve politik liderlik modeli sağlamıştır. Reformlardan hareketle diyebiliriz ki, Solon için adalet, aritmetiksel bir eşitlik değildir. Aksine adalet, farklılık üzerine temellenen bir eşitliktir. Bu eşitlik de ancak, değerlerden pay alanların hünerlerine göre hisselerine düşeni almasıyla sağlanabilir.

Benzer düşüncelere Platon'un siyasal düşüncelerini dile getirdiği diyaloglarında da rastlamak mümkün. Solon gibi Platon için de en iyi siyasal düzeni incelemeye geçmenin başlangıç noktası, toplumsal savaşa yol açan sosyal düzensizlik probleminin çözümlenmesidir. Çözüm; çoklukta birliği, farklılıkta uyum ve düzeni sağlamakla olacaktır.

Platon'a göre insanın sosyal ve siyasal bir varlık olması onun doğasının gereğidir. Toplumun varlık nedeni insanın tek başına kendi kendine yetmemesi, yetkin olmaması, diğer insanları gerekmesidir.¹⁹ Sosyal ve siyasal düzenin en temel gerçeği ise sınıf farklılığıdır. Toplumsal yaşamda farklı sınıfların var olması, insan bilincinin ve iradesinin ürünü değildir, doğaldır. O'nun inancına göre insanlar eşit yaratılmamıştır, yani insanlar arasında yaradılış farklılığı vardır. Bu durumu "metaller mitosunu", bir başka ifadeyle "üç cevher yalanı" ile açıklar. Şöyle ki, Tanrı kimilerinin mayasına altın, kimilerinin mayasına gümüş, kimilerinin mayasına da demir ve tunç katmıştır.²⁰

¹⁸ Aristotle, *The Athenian Constitution*, trans., P. J. Rhodes, Penguin Boks, London, 1984, p.51.

¹⁹ Republic, 369b

²⁰ Republic, 415a

Devletle insan arasında bir benzerlik gören Platon, devletteki adaletin insandaki doğrulukla benzer olduğunu, doğru bir adamın doğruluk bakımından adaletli bir devletten ayrı olmayacağını ifade eder. Devlet ve insan, biri büyük diğeri küçük aynı şeydir.²¹ Devlet düzenindeki doğal olan sınıf farklılığı insandan kaynaklanır, devlet bu özelliğini insandan alır. İnsanda var olan üç bölüm -akıl, cesaret (soylu istek), iştaha (maddi istek)- devlete sınıfsal bir özellik kazandırır.²² Devletteki her bir sınıf insan ruhundaki bir bölüme karşılık gelir. Doğuştan mayasında altın olanlar akıllı insanlardır ki, bunlar yönetici sınıfı, gümüş olanlar cesur insanlardır ki, bunlar koruyucu (asker) sınıfı, demir olanlar ise belli bir özelliği bulunmayan insanlardır ki, bunlar da üretici sınıfı oluştururlar. Devletin adil, insanın doğru olması, bu sınıf ve bölümler arasındaki harmoniye bağlıdır. Sınıflar arasında ahengin olması devlette adaletin, bölümler arasında ahengin olması insanda doğruluğun olması anlamına gelir.

İnsanda doğruluk; her bir bölümün kendi işini görmesi, içindeki üç ilkenin her birinin sınırını aşp bir diğerrinin sınırına müdahale etmemesidir. Doğru adam; içinde düzen kuran, kendini yöneten, kendi kendisinin dostu olandır²³ Bir insanın kendi kendisinin dostu olması, yaradılışa göre hareket etmesi; her bir bölümün kendi işini yapması, diğerrlerinin işine burnunu sokmaması, bölümler arasında bir ahengin olmasıdır. Aklın işi yönetim, cesaretin işi koruyuculuk, iştahanın işi bedensel ihtiyaçların karşılanmasıdır. Cesaretin önemli bir işlevi de, iştahalarla çatışma durumunda aklın taleplerini güçlendirmek²⁴ ona destek olmak ve itaat etmektir.²⁵ Bölümler arasında çatışma iştahanın sınırlarını aşması, ölçülü olmaması ile ortaya çıkar. Bu durumda bedensel istekler insanı yönlendirmeye ve ona egemen olmaya çalışır. Cesaret bu çatışmada tarafsız kalma değil, aklın yanında yer alma, bedensel isteklere karşı çıkarak aklın gücünü artırma işlevine sahiptir.

²¹ Republic, 435ab

²² Republic, 441c

²³ Republic, 443d

²⁴ Norman O. Dahl, "Plato's Defence of Justice", Plato 2 Ethics, Politics, Religion, and the Soul, ed.by Gail Fine, Oxford University Press, New York, 1999, p.209

²⁵ W.K.C. Guthrie, A History Of Greek Philosophy, Vol. IV, Cambridge University Press, Cambridge, p.475

Doğru adam, tıpkı müzikteki alçak, yüksek, orta tonlar gibi içindeki üç yanını birbirine bağlıyor, çokken bir tek oluyor, tam bir ölçüye ve uyuma varıyor. Bunu oluşturmak, ne iş yaparsa yapsın bir düzene göre yapmak bilgelik; bu düzeni kurmayı bilmemek, bu düzeni bozmak ise eğrilik olacaktır.²⁶ Eğrilik, bu üç bölümün uyuşmazlığı, birinin ötekini işine karışması, bölümler arasında ahengin bulunmaması ve bir kargaşanın olmasıdır. Bölümlerden biri işi olmadığı halde kumandayı ele almak isteyecek, ona düşenin yönetmek değil yönetilmek olduğunu hesaba katmayacak, ölçüsüz davranacaktır.²⁷ Platon'a göre ruhun harmonisini koruyan bir kişi adaletsiz davranmaya yetenekli olmayacak²⁸ eğrilik nedir bilmeyecek, sadece ruhun harmonisine sahip olan kişi adil ve doğru insan olacaktır.

Eğri olan yani adaletsiz olan bir kişi gerçekte bütün insanların en az özgür olanıdır. Çünkü o en kötü parçasının, iştahalarının kölesidir, keza o sürekli ihtiyaçlıdır, arzularını memnun etmek asla mümkün değildir. Böyle bir kişi aşırı derecede mutsuzdur. Aksine gerçek adil bir kişi, yaşamın en mutlusudur. Bir filozof yarığıştır ki, onun hayatı en mutlu hayattır.²⁹ Çünkü o ruhun bölümleri arasında ahengi oluşturmuş, hayatında aklı egemen kılmış, bilgiyi rehber edinmiştir.

İnsan ve devlet, yukarıda ifade edildiği gibi biri küçük diğeri büyük aynı şey olduklarından bireydeki doğruluk ile devletteki adalet benzer hatta aynıdır. "Bireyde adalet, aynı devletteki adalet gibi temel (gerçek) dir."³⁰

İnsanlar arsında yaradılış farklılığı olduğu inancına sahip olan Platon'a göre devlette üç sınıf bulunmaktadır: Yöneticiler, koruyucular ve üreticiler. Bunların her biri farklı özelliklerle donanmış olduklarından devlette farklı işlevlere sahiptir. Yöneticilerin işi devleti yönetmek, koruyucuların işi devlete içte ve dışta bekçilik etmek, üreticilerin işi temel bedensel gereksinimleri karşılamaktır. Devlet düzeninde adalet ile insanda doğruluk aynı şey olduğuna, insanda doğruluk ruhun bölümleri arasında uyumun varlığına bağlı olduğuna göre, devlette adaletin oluşturulması, sınıflardan her birinin kendi

²⁶ Republic, 443de

²⁷ Republic, 446b

²⁸ Norman O. Dahl, p.211

²⁹ a.g.e. s.210

³⁰ a.g.e. s.211

işini yapması, toplumda bir ahengin ve düzenin kurulmasına bağlıdır. Bunun gerçekleştirilmesi hak edene hak ettiğinin verilmesidir.

Platon'a göre adalet, eşitlikten bağımsız düşünülebilecek bir kavram değildir. Aynı adı taşımakla beraber taban tabana zıt iki tür eşitlik olduğunu savunur. Bunlardan birincisi sayısal eşitliktir ki, hiçbir ayrıcalık gözetmeksizin herkese eşit değerlerin dağıtılması ve yöneticilerin kurayla belirlenmesidir. Diğeri oranlı eşitliktir ve gerçek eşitlik budur. Daha büyüğe daha fazla daha küçüğe daha az veren eşitliktir. Adaleti gerçekleştirecek olan eşitlik oranlı eşitliktir. Oranlı eşitlik herkese hak ettiğinin verilmesidir ve adalet ancak bu yolla sağlanır.³¹ Eşit olmayanlar için eşitlik, eşitsizlik demektir.³² Değerlerin herkese aynı sayıda paylaşılması eşitsiz bir paylaşım ve doğal duruma uygun davranmamaktır ki, bunun zorunlu sonucu adaletsizliktir. Tanrı herkesi eşit yaratmamıştır, dolayısıyla değerlerin paylaşılmasında herkese eşit pay verilmesi adaleti doğurmaz.

Platon'un adaletin ne olduğunu kurgularken kullandığı temel araçlardan biri, hüner-sanat benzetmesi (craft analogy) dir. Yönetim, tıp ve denizcilik hatta çiftçilik gibi bir hüner (ustalık) dir. Herkes bu ustalığı elde etmeye doğal olarak yetenekli değildir.³³ Tıp sadece tıp eğitimi verilenlere bırakılmalı, yönetim de yönetim eğitimi alanlara. Aksi bir düzenleme kötü sonuçlara, halk ile istişare felakete yol açacaktır. Sadece doğal yeteneklerin olması ya da sadece eğitim ustalıklı olmayı sağlamaz. Doğuştan var olan yeteneklerin eğitim ile ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi gerekir. Ancak bu şekilde insan kendi doğasına uygun ustalığı elde eder. Eğitim üretici sınıfına özgü değildir. Çünkü onların doğuştan getirdiği bir yetenek, bir özellik bulunmamaktadır.

Erdemler (değerler) açısından doğuştan bozuk olanla olmayanı ayırt etmeliyiz. Yoksa insanlar da devletler de değerleri ararken kendilerini körü körüne topalların, piçlerin, kötü dostların, kötü devlet adamlarının ellerine bırakırlar. Bedenleri ve kafaları düzgün insanları eğitmek adildir, kötü

³¹ Mehmet Ali Ağaoğulları, Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi, V Yayınları, Ankara, 1989, s.165-166

³²Platon,Laws, tarns. by. A.E. Taylor,The Collected Dialogues Of Plato ed. by. Edith Hamilton and Huntington Cairns, Princeton Universty Pres, New Jersey, 1980, 757a

³³ Jonathan Wolff, An Introduction to Political Philosophy, Oxford Universty Press, New York, 1996, p.73-75

yaradılışlı insanları yetiştirmek bunun tam tersi olur.³⁴ İyi yaradılışlı insanlara verilecek olan eğitim uzun ve ciddi bir süreçtir. Sadece bir "...okur-yazarlık ustalığı değildir".³⁵ Eğitim yoluyla, Tanrının doğuştan mayasına altın kattıkları yönetici, gümüş kattıkları da koruyucu olacaktır. Platon'a göre "doğa ve eğitim tarafından düzenlenen böyle bir karakter adaletli olacak..."³⁶ Devlette adalet her üç sınıfın kendi işini etkin bir şekilde yapmasıyla gerçekleşir.³⁷ Adalet, herkesin kendi işine bakması, kendi işini en iyi şekilde yapması, başkalarının işine karışmaması, sınıflar arası bir birliğin ve uyumun olmasıdır. Bu üç sınıfın karşılıklı durumları ve değerlerinden dolayı da devletin ölçülü, yiğit ve bilge olması beraberinde adaleti getirecektir. Temel erdemler -bilgelik, cesaret, ölçülülük, adalet- ideal devletin yapı taşlarıdır.³⁸ Adalet, yönetici sınıfın bilge, koruyucu sınıfın cesur, her üç sınıfın birlikte ölçülü olmasına bağlıdır. Bu durumda Platon'un siyaset felsefesinde ahlaki değerlere oldukça önem verdiği, dolayısıyla siyaseti ahlakileştirdiği söylenebilir.

Ölçülülük, bilgelik ve cesaret gibi değerlerdir. Son ikisi toplumun yalnız bir parçasında bulunur. Bütün toplumu da bilge ve cesur kılar. Ölçüyse bütün topluma yayılır, bütün yurttaşlar arasında tam bir düzen kurar. Bu, öyle bir uyumadır ki, orada iyi yanla kötü yanın hangisinin başa geçeceği bellidir.³⁹ Herkesin siyasal toplum düzeninde yerini bilmemesi, birinin diğerinin yerine gözünü dikmesi, kendi işiyle değil de başka bir işle meşgul olmak istemesi ya da birinin diğerlerinin de işini yapmaya kalkması kargaşaya yol açar ve devletin yıkılmasına neden olur. Devletin ölçülü ve kendine hakim olması, iyi yanın kötü yana egemen olması, çoğunluğun kötü tutkularının değerli bir azınlıktaki aklın buyruğuna girmesine bağlıdır. Bu durum hem doğaya uygun, hem de herkesin yararınadır. Çünkü siyasal toplum düzeninin vazgeçilmezi olan adalet ancak böyle gerçekleşir. Doğaya uygun olarak kurulmuş bir devlet, akıllı olmasını kendisini yöneten küçük bir topluluğun bilgisine borçludur. Bu, bilgeliktir.

³⁴ Republic, 536ab

³⁵ Jonathan Wolff, p.75

³⁶ W.K.C. Guthrie, p.475

³⁷ Larry Arnhart, Siyasi Düşünce Tarihi, çev., Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları, Ankara, 2004, s. 30 Republic, 435b, 441de

³⁸ Republic, 429a-430d

³⁹ Republic, 432a

Adaletle ilişkin düşüncelerinden hareketle, yaşamış olduğu dönemin özelliklerinin Platon üzerinde etkisinin olduğu söylenebilir. İlk çağda adalet genel ve özel boyutta olmak üzere iki farklı anlama sahiptir. Adalet, genel anlamda bir kimsenin davranışlarının ahlak ilkelerine uygunluğu, özel anlamda ise hakları ve ödevleri gerektiği gibi paylaşmak, herkese hakkı olanı vermektir.⁴⁰ Adalet kavramının her iki anlamının da Platon tarafından ele alındığını görmekteyiz.

Platon için adalet sadece sonuçları açısından değil, aynı zamanda kendisi için arzu edilir. Çünkü adalet eylemleri gerçekleştirmede etkin bir rol oynamakla kalmaz, ruhsal durumun da esaslı bir konusudur.⁴¹ Dolayısıyla adalet sadece devletin düzenini değil bireyin iç dünyasını da açıklayan bir özelliğe sahiptir. Hem devleti hem de ruhu oluşturan unsurların ahenk içinde olması, bireyde aklın devlette de akıllı olanların, bir başka ifadeyle bilge, faziletli ve erdemli olan filozofların yönetmesine bağlıdır.

Platon hem Devlet'de hem de Yasalar'da iç bölünme ve parçalanmayı dış düşmanlara karşı savaşmaktan daha tehlikeli bulur ve siyasal düzenin sağlanması için birlik ve beraberliği zorunlu görür. Platon'a göre bir devlet için en büyük kötülük bölünme, bir iken bir çok olma, en büyük iyilik de bütün kalma, tek olmadır.⁴² Platoncu bakış açısıyla sosyal barış, bugün radikal grupların ya da terör örgütlerinin savunduğu eşitlik anlayışı ile sağlanamaz. O'na göre iç savaş çıkararak birilerinin ölüp diğerlerinin kazanmasıyla sağlanan barış değil, bir araya gelerek dostça sağlanan barış esas alınmalıdır.⁴³

Platon sosyal barışı gerçekleştirmek için iki temel konuya vurgu yapar. Birincisi, farklı sosyal grupların harmonik birliğini sağlamak; diğeri ise, farklı gruplar arasında her bakımdan dengeyi korumaktır. Bu işlev, Devlet'de filozof yöneticilerin politik liderliğine yüklenirken, Yasalar'da aynı işlev kanunlarla gerçekleştirilmeye çalışılır.

⁴⁰ Tekin Akılhoğlu, "Adalet Kavramı ve İnsan Hakları", Adalet Kavramı, Editör, Adnan Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2001, s.51

⁴¹ Julia Annas, An Introduction To Plato's Republic, Oxford University Press, New York, 1981, p.316-317

⁴² Republic, 462ab, Laws, 628ab

⁴³ Laws, 628c

Platon için en iyi siyasal düzen, farklı sosyal gruplar arasında dostluk ve işbirliği içerisinde sosyal barışı sağlayan düzendir. Devlet’de öne sürdüğü en iyi yönetim biçimi ise felsefi aristokrasidir. Kral önder dediklerimiz gerçekten filozof olmadıkça, böylece aynı insanda akıl gücüyle devlet gücü birleşmedikçe, kesin bir kanunla herkese yalnız kendi yapacağı iş verilmedikçe, bence bu devletlerin başı dertten kurtulamaz.⁴⁴ Platon’a göre adil toplum ancak filozofların kral ya da kralların filozof olması ile gerçekleşebilir.⁴⁵

Bugün insanların kendi kendilerini yönetmeleri olarak tanımlanan demokrasinin genellikle en iyi yönetim biçimi olduğuna inanılır. Demokrasinin ayırıcı özelliği özgürlük ve eşitliktir. Yine demokrasi, ya doğrudan ya da temsilcileri aracılığıyla kendi kendini yöneten özgür insanların yönetimi olarak tanımlanabilir.⁴⁶ Bu noktada neden Platon’un demokrasiyi en iyi yönetim biçimi olarak düşünmediğini sorabiliriz. Bu soruya Platon’un Devlet’de kendi döneminin demokrasisi için yaptığı eleştirilerden hareketle cevap verebiliriz. Platon’a göre demokrasi, ilk bakışta yönetimlerin en iyisidir, türlü renklere boyanmış bir kaftan gibidir. Farklı insanları bir araya toplayan bu yönetim biçimi, renk cümbüşünden hoşlanan çocuklar ve kadınlar gibi, birçok insan da en iyi yönetim biçiminin demokrasi olduğunu söyleyebilir. Fakat gerçekte böyle bir yönetim biçiminde sağlıklı bir siyasal düzen oluşturmak hiç de kolay değildir.⁴⁷

Platon’a göre özgürlük bir değer olmasına rağmen demokrasi, aşırı özgürlüğün doğurabileceği tehlikeleri içerir. Zira birinin her istediğini dilediği gibi yapması anarşiye yol açar. Öte yandan, herkesin yönetime katılmak için eşit kapasiteye sahip olduğu temel inancına dayanan eşitlik anlayışı sonucunda, layık olmayanların yönetime gelmesiyle kamu iyiliğinden çok bireysel çıkarlar düşünölmeye başlanır. Bu da söz konusu yönetim biçiminin hızlı bir şekilde çöküşüne yol açar. Bütün bunlara ek olarak demokrasi, demagoglara kazanç kapısı açar ve potansiyel diktatörlerin işbaşına gelmesini kolaylaştırır. Bunun sonucu olarak da yönetim biçimi diktatörlüğe dönüşür.⁴⁸

⁴⁴ Republic, 473de

⁴⁵ Jonathan Wolf, p.75.,Paul Shorey, p.576

⁴⁶ Manfred G. Schmidt, Demokrasi Kuramına Giriş, çev., M: Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 2001, s.13.

⁴⁷ Republic, 557c-d

⁴⁸ Republic, 564ab

BİRLİKTE YAŞAMANIN KOŞULU OLAN ADALET (PLATON)

Modern liberal demokrasi açısından kabul edilemez olmasına rağmen, Platon'un demokrasiye karşı eleştirisinin iki noktada odaklaştığını söyleyebiliriz. Birincisi, Antik Yunan'da uygulamada olan ve yukarıda sözü edilen nedenlerden dolayı anarşiye ve diktatörlüğe yol açan demokrasiye; diğeri ise, yönetmek için uygun yeteneklere ve ahlaki değerlere sahip olmayan liderleredir. Dolayısıyla Platon için yetenekli ve iyi liderler olmaksızın demokrasi uygun bir yönetim biçimi değildir.⁴⁹

Platon'a göre eğer yönetici iyiye devlet de iyidir. Bu yüzden siyaset, uzman yöneticilere ihtiyaç duyar. Bu tür yöneticiler ise şansa bağlı olarak iş başına gelemeler. Dolayısıyla yönetici olacak kişilerin dikkatli bir şekilde seçilmesi ve ciddi, uzun süreli bir eğitimle bu iş için hazırlanması gerekir. Doğru siyasi kararlar vermek, iyi bir karar verme yeteneğini gerektirir. Platon bunu başarabilecek olanların, doğuştan iyi yaratılışlı olup ciddi ve uzun süreli bir eğitimden geçmiş olan filozoflar olduğunu söylemektedir.

Platon insan konusunda çok da optimist değildir. Ona göre insanlar irrasyonel şeylerin peşinde koşarlar, hazzın ardından sürüklenirler ve batıl inançlarla yaşarlar. Eğer insanlar doğru olmayı ve kanunlara boyun eğmeyi seçiyorlarsa bunun tek bir sebebi vardır. Cezalandırılma korkusu ve suç işleme gücünü kendinde bulamamak. Bundan dolayı Platon için amaç, rasyonel yaşamı gerçekleştirebilecek, iyi düzenlenmiş bir siyasal toplumun oluşturulmasıdır. Böyle bir toplumun oluşturulması, iyi yaratılışlı olanların iyi bir eğitimden geçirilmesine bağlıdır.⁵⁰ Zira siyaset felsefesini ahlak felsefesiyle birlikte geliştiren Platon'a göre, ancak böyle bir siyasal düzen, ahlaki değerler temeli üzerine kurulmakla kalmaz, aynı zamanda ahlaki değerlerin iyileştirilmesine de katkı sağlar,

Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi Platon'un adalet teorisinin başlıca üç istem ve önerisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki doğal ayrıcalık ilkesi, ikincisi genel bütüncülük ya da ortaklamacılık ilkesi, üçüncüsü de bireyin görev ve amacının devletin istikrarını sağlamak ve güçlendirmek olması gerektiği ilkesi.⁵¹

⁴⁹ Platon, Gorgias, trans. by. W.D. Woodhead, The Collected Dialogues of Plato, Ed.Edith, Hamilton ve Huntington Cairns, Princeton University, New Jersey, 1980, 515a-516d

⁵⁰ Republic, 424a

⁵¹ Popper, s.99

İnsan hayatının kalitesinin yükseltilmesi, doğasına uygun adaletli bir düzenin gerçekleştirilmesi, kendinde ve içinde bulunduğu siyasal toplum düzeninde ahengin oluşturulması, birinin diğeriyle işbirliği içerisinde bir arada yaşamının yollarını keşfetmesiyle artırılabilir.

KAYNAKLAR

Ağaoğulları, Mehmet Ali, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, V Yayınları, Ankara, 1989.

Akılhoğlu, Tekin, "*Adalet Kavramı ve İnsan Hakları*", *Adalet Kavramı*, Editör, A. Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2001.

Annas, Julia, *An Introduction To Plato's Republic*, Oxford University Press, New York, 1981.

Aristotle, *The Athenian Constitution*, trans., P.J. Phades, Penguin Books, London, 1984.

Arnhart, Larry, *Siyasi Düşünce Tarihi*, çev., Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları, Ankara, 2004

Bingöl, A. Kudüs, "*İletişim Bağlamında Mantık ve Dil*", İlahiyat Fak. Der., Cilt.XI, Ankara, 1999.

Dahl, Norman O., "*Plato's Defence Of Justice*", *Plato 2 Ethics, Politics, Religion and The Soul*, ed.by., Gail Fine, Oxford University Press, New York, 1999.

Ebenstein, William, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, çev. İsmet Özel, Şule Yay., İstanbul, 1996.

Guthrie, W.K.C., *A History Of Grek Philosophy*, Vol.IV, Cambridge University Press, Cambridge

Kuçuradi, İoanna, "*Adalet Kavramı*", *Adalet Kavramı*, Editör, A. Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2001.

Platon, *Devlet*, çev. Selahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimboz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

Platon, *Gorgias*, trans.by., W.D. Woodhead, *The Collected Dialogues Of Plato*, ed.by., Edith Hamilton and Huntington Cairns, Princeton University Press, New Jersey, 1980.

Platon, *Laws*, trans.by., A.E. Taylor, *The Collected Dialogues Of Plato*, ed.by., Edith Hamilton and Huntington Cairns, Princeton University, New Jersey, 1980.

Platon, **Republic**, trans.by., Paul Shorey, The Collected Dialogues Of Plato, ed.by., Edith Hamilton and Huntington Cairns, Princeton University Press, New Jersey, 1980.

Popper, Karl, **Açık Toplum ve Düşmanları**, çev. Mete Tunçay, 1.Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.

Richard, Winton, "**Herodotus, Thucydides And Sophists**", The Cambridge History Of Greek and Roman Political Thought, ed.by., Christopher Rowe and Malcolm Schofield, Cambridge University Press, 2005.

Schmidt, Manfred G., **Demokrasi Kuramına Giriş**, çev., M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 2001.

Wolff, Jonathan, **An Introduction To Political Philosophy**, Oxford University Press, New York, 1996.

Yayla, Atilla, "**Adalet Teorilerine Bir Bakış**" Sosyal ve Siyasal Teori, Editör, Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999.